

DYMITER GINEW

PRÓBA ANALIZY POJĘCIA „REKONSTRUKCJA POZNANIA NAUKOWEGO”

Zasady dialektyki marksistowskiej mają decydujące znaczenie w rozpatrywaniu fundamentalnych problemów metodologii nauki — konstruowaniu jej podstawowych pojęć; wyjaśnianiu jej istotnych funkcji (rekonstrukcyjna, krytyczna, projektująca i in.); badaniu logiczno-gnoseologicznej struktury dyscyplin naukowych różnych typów (nauk ścisłych, formalnych, humanistycznych, socjologicznych, historycznych, preskryptywnych, inżynieryjno-projektowych); analizie podstawowych procesów poznawczych (wyjaśnienie, przewidywanie, rozumienie, dowód formalny, klasyfikacja, analiza prognostyczna, modelowanie itp.); analizie podstawowych metod i podejść poznania naukowego itd. W niniejszej pracy pojęcie *rekonstrukcja* — jedno z głównych we współczesnej metodologii — zostanie przedstawione z punktu widzenia dialektyki marksistowskiej. W procesie badania będziemy kierować się następującymi tezami marksistowskiego rozumienia sprzeczności dialektycznej w zastosowaniu do problemu rozwoju naukowego:

1. Jedność przeciwieństw jest prawem poznania; wiarygodność tego prawa uwidacznia się wyraźnie w historycznej analizie nauki¹.

2. Proces rozwoju nie jest kumulacyjny (rozwój poprzez dodawanie lub powtarzanie). Walka tendencji sprzecznych w ramach tego procesu prowadzi do „fluktuacji” kierunku procesu. Nagromadzenie ilościowe takich „fluktuacji” na określonym etapie historycznym przechodzi w jakościową zmianę kierunku.

3. Jedność sprzeczności jest względna i w tym znaczeniu uwarunkowana kontekstualnie.

4. Wewnętrznie sprzeczny charakter ludzkiego (m. in. naukowego) poznania określa możliwość jego dwustopniowej analizy: makro- i mikrohistorycznej.

Oczywiste jest, że te cztery tezy nie wyczerpują marksistowskiego pojmowania dialektycznej sprzeczności, ale są one wystarczające jako

¹ Tezę tę argumentowałem w: D. Ginev; *Modeli na naučnoto razvitije*. Sofia 1986 r.

regulatory metodologiczne w drodze do celu. Wyjaśnienie poprzez nie pojęcia *rekonstrukcja poznania naukowego* wymaga również krytyki metafizycznej interpretacji tego pojęcia, występującej w metodologii nauki. Nakreślenie konturów takiej krytyki stawia z kolei szereg niebanalnych zadań, jak stworzenie typologii pojęcia *rekonstrukcja*, analiza sposobu określania dziedzin uprawomocnienia odpowiednich koncepcji metodologicznych przez poszczególne typy rekonstrukcji, wyjaśnianie zależności rozumienia pojęcia przez odpowiednie wytyczne filozoficzno-epistemologiczne itd.

Znaczenie interesującego nas pojęcia warunkuje fakt, że występuje ono² w każdej koncepcji metodologicznej, tzn. może być traktowane jako „wspólny mianownik” metodologii. Do tego wniosku doszedł autor jedyne studium porównawczego podstawowych *metanaukowych tradycji intelektualnych* w metodologii zachodniej — G. R a d n i t z k y. Wspólne między *anglosaską tradycją logiczno-empiryczną* a *hermeneutyczno-dialektyczną tradycją kontynentalną* jest tylko ich rekonstrukcyjne ukierunkowanie. Według Radnitzky’ego wyjaśnienie pojęcia *rekonstrukcja* w poszczególnych szkołach prowadzi do powstania przestrzeni operatywnej, tzn. mnóstwa możliwych posunięć w intelektualnej (rekonstrukcyjnej — D. G.) grze. Możliwe posunięcia intelektualne są w pewnym stopniu ograniczone przez program (odpowiedniej szkoły — D. G.), a także przez obszar wiedzy wykorzystywanej przy realizacji programu³. Jest tu jednak niezbędne ważne uściślenie. Nie sposób wyjaśniania, ale miejsce jakie zajmuje pojęcie *rekonstrukcja* w ogólnym zakresie funkcjonowania każdej koncepcji metodologicznej można traktować jak „wspólny mianownik” w wyżej wymienionym znaczeniu. Między sposobami wyjaśnienia pojęcia w dwu podstawowych tradycjach metanauko-

² Jako synonimy pojęcia *rekonstrukcja* często występują pojęcia *interpretacja* i *wyjaśnianie*. Oczywiście, nie oznacza to, że rekonstrukcja jako proces jest zbieżna z interpretacją, modelowaniem lub wyjaśnianiem. Istnieją różne ujęcia tej procedury. Metodolodzy poznania historycznego zwykle utożsamiają pojęcia *wyjaśnianie historyczne* i *rekonstrukcja genetyczna*. Z drugiej strony wielu przedstawicieli hermeneutyki jest skłonnych interpretować próg hermeneutyczny jako szczególny rodzaj rekonstrukcji. Wreszcie są próby wyjaśniania rekonstrukcji jako procedury łączącej wyjaśnianie i rozumienie. Według mnie, każde takie ujęcie ma swoje uzasadnienie, ale wszystkie one pomijają rzecz najważniejszą: właśnie to, że rekonstrukcja jest pojęciem i procedurą charakterystyczną dla poznania metodologicznego, gdy tymczasem wyjaśnianie, modelowanie, rozumienie itd. jest procedurą poznania przedmiotowo-naukowego. Tym bardziej, że rekonstrukcja stanowi podstawę procedury metodologicznej, bez względu na to, że w metodologii zachodniej mianem „rekonstruktywistów” są określane tylko kontynuatorzy G. Bergmana (por. G. Bergman: *Meaning and Existence*. Nadison 1964).

³ G. Radnitzky: *Contemporary Schools of Metascience*. Göteborg 1970, s. XVII.

wych, które ma na uwadze R a d n i t z k y, jak i między poszczególnymi koncepcjami metodologicznymi, istnieją zasadnicze różnice. Na przykład, dopóki w neopozytywizmie i postpozytywizmie rekonstrukcja nauki zależy od aktualnej praktyki naukowej, a zależność między nimi w najlepszym przypadku jest abstrakcyjno-normatywna⁴, to w hermeneutyce działalność rekonstrukcyjno-metodologiczna wynika z samych badań prowadzonych w naukach humanistycznych.

Aby określić miejsce i rolę wyjaśniania pojęcia *rekonstrukcja* w procesie kształtowania i funkcjonowania koncepcji metodologicznej przeanalizujemy ten problem. Czynnikiem konstytutywnym przy kształtowaniu teorii jest stanowisko filozoficzno-epistemologiczne. (Wyprowadzenie koncepcji metodologicznej z zasad lub postulatów jakiegoś jednolitego i zakończonego światopoglądu filozoficznego jest stosunkowo rzadkie w metodologii zachodniej. Pod tym względem najbardziej typowy jest przykład racjonalizmu krytycznego i wywodząca się z niego koncepcja falsyfikacyjna). Mówiąc o stanowisku filozoficzno-epistemologicznym mam na uwadze ściśle określoną całość zasad ideologicznych (często nie powiązanych między sobą), orientacji aksjologicznych, fundamentalnych poglądów na ludzkie poznanie, na jego cele itd. Prawdopodobnie ten amorficzny całokształt nie może bezpośrednio określić struktury i ukierunkowania tematycznego koncepcji metodologicznej. Aby spełnić tę funkcję stanowisko filozoficzne powinno być przedstawione szczegółowo i przede wszystkim usystematyzowane. Właśnie w rezultacie tej systematyzacji kształtuje się ogólny obraz naukowego typu racjonalności, który bezpośrednio określa charakter koncepcji metodologicznej. Obraz ten zawiera poglądy dotyczące miejsca i znaczenia nauki jako instytucji w uniwersum społeczno-kulturowym, poglądy na kryterium racjonalności działalności naukowej, na rozumienie historycznej dynamiki poznania naukowego, o ideałach optymalnej teorii naukowej i in. Pierwotne wyjaśnianie pojęcia *rekonstrukcja* w koncepcji metodologicznej było zeterminowane przez ogólny obraz naukowego typu racjonalności.

Rezultatem tego wyjaśnienia jest z jednej strony wybór środków analizy metodologicznej i określenie ukierunkowania tematycznego i przedmiotowo-naukowego, a z innej dziedziny uprawomocnienia koncepcji metodologicznej. Pod pojęciem *ukierunkowanie tematyczne* rozumiem tę projekcję nauki, która była decydująca przy formułowaniu odpowiedniej koncepcji. Na przykład, dla pozytywizmu logicznego analiza

⁴ Ten. sposób abstrakcyjno-normatywnego odniesienia E. MacMullin trafnie określa jako *ekstremalną filozofią nauki* (por. E. McMullin: *The History and Philosophy of Science*. W: H. Suerwer (ed.): *Historical and Philosophical Perspectives of Science*. „Minnesota Studies in the Philosophy of Science” 5 Minneapolis, 1970, p. 24).

metodologiczna ma sens tylko w odniesieniu do rezultatów działalności naukowej, dla koncepcji M. Polanyiego ze względu na heurystyczne czynniki poznania, dla większości koncepcji pozytywistycznych — odnośnie dynamiki historycznej działalności naukowej itd. (Pod pojęciem *ukierunkowanie przedmiotowo-naukowe* rozumiem ten rodzaj dyscyplin naukowych, dla których opracowano koncepcję metodologiczną).

Istnieją koncepcje uprawomocnienia stosowane tylko do jednej dziedziny nauki, np. holizm w biologii, intuicjonizm i formalizm w matematyce, strukturalny funkcjonalizm w socjologii itd. Inne koncepcje uprawomocnienia nadają się dla większej ilości dyscyplin naukowych — np. różne koncepcje strukturalistyczne i hermeneutyczne. Niektóre zostały zaplanowane jako relewantne tylko dla jednej nauki, lecz później zostały ekstrapolowane na inne — na przykład koncepcja Sneed-Stegmüllera, która zgodnie z oryginalnym zamierzeniem autorów prawomocna jest tylko dla teorii fizyki matematycznej, była wykorzystywana również w innych dyscyplinach⁵. Jednakże, z reguły uniwersalizacja jakiegokolwiek koncepcji w metodologii prowadzi do jej obalenia lub w najlepszym przypadku do ograniczenia obszarów jej prawomocności.

Przeanalizujemy dla ilustracji, jak pojęcie *rekonstrukcja* jest pojmowane przy formułowaniu koncepcji Karola Poppera, którą zaprezentował w pracy *Logika odkrycia naukowego*. Już w pierwszym zdaniu pierwszego rozdziału swojej pracy twórca racjonalizmu krytycznego nakreślił ogólny obraz naukowego typu racjonalności — nauka jest działalnością eksperymentalną i teoretyczną w zakresie budowy pojedynczych zdań lub też systemów zdań, podlegającą sprawdzeniu. Pogląd ten implikuje, według Poppera, dwa podstawowe problemy metodologiczne — uprawomocnienie wnioskowania indukcyjnego (problem indukcji) i kryterium wyodrębniające poznanie naukowe od systemu metafizycznego (problem demarkacji). Rozwiązanie tych problemów określa w zasadzie ogólny obraz naukowego typu racjonalności. Zawiera on takie tezy jak: nauka nie ma celu końcowego; jej istota sprowadza się do stawiania coraz głębszych problemów, prezentacji ich śmiałych rozwiązań i eksperymentów w pełni je rozwiązujących; rozwój nauki jest procesem kumulacyjnym, jako że nowa (lepiej potwierdzona) teoria zawiera w sobie poprzednią, ale kumulacja nauki nie jest indukcyjna⁶; ogólne wyobrażenie o historycznej zmienności nauki można uzyskać jeżeli po-

⁵ Por. na przykład: W. Dietrich, F. Fulda: *Sneedsche Strukturen in Marx Kapital, Neue Hefte für Philosophie*. Göttingen 1976; H. Gittner, I. Jacobs: *Theoriestrukturen der Literaturwissenschaft*. „Grazer Philosophische Studien” 1977.

⁶ K. Popper: *The Aim of Science*. „Ratio” 1957, nr 1.

traktuje się *różne idee i hipotezy jako cząstki zawieszone w cieczy. Sprawdzalna nauka to strącanie owych cząstek na dno naczynia: układają się tam w warstwach (uniwersalności)*⁷; idee metafizyczne spełniają ważne funkcje heurystyczne w stosunku do poznania naukowego; optymalna jest ta teoria naukowa, która ma najbogatszą treść empiryczną, tzn. n. w najwyższym stopniu falsyfikowalna prawda (w rozumieniu Tarskiego) jest podstawowym regulatorem poznania naukowego itd. Te trzy i wiele innych, określają ramy zrozumienia pojęcia *rekonstrukcja*. Popper konstruuje ogólny wizerunek naukowego typu racjonalności przede wszystkim na płaszczyźnie epistemologicznej. Wizerunek ten nie mówi o charakterze postępu naukowo-technicznego, o kulturowo-historycznych celach nauki, o jej oddziaływaniu na człowieka, o jej współdziałaniu z pozostałymi sferami życia duchowego. Problemy te jakby na mocy definicji wyłączone są z metodologii Poppera, ponieważ nie uznał ich (podobnie jak wszyscy jego uczniowie, z wyjątkiem Feynmana) za metodologiczne.

Oprócz problemów wyłączonych na mocy definicji istnieją, według Poppera, i takie problemy, które są irrelevantne względem ogólnego obrazu racjonalności naukowej. Są to problemy natury psychologicznej, które odnoszą się do procesów i czynników zdobywania nowej wiedzy. I tak dochodzimy do myśli, że racjonalna jest tylko ta rekonstrukcja, która dotyczy gotowych rezultatów działalności naukowej. Oprócz tego „logika odkrycia naukowego” wymaga historycznego ukierunkowania analizy rekonstrukcyjnej. Wyjaśnienie rozpatrywanego pojęcia pod tym względem określa wybór takich środków analizy jak logika zdań, teoria prawdopodobieństwa, teoria wnioskowania logicznego i inne. Tematyczne ukierunkowanie koncepcji metodologicznej Poppera wynika bezpośrednio z kryteriów racjonalności rekonstrukcji, a klasa nauk empirycznych (w rozumieniu Poppera) stanowi dziedzinę jej ukierunkowania przedmiotowego.

Powróćmy do ogólnego schematu. Po ustaleniu zakresu badawczego koncepcji metodologicznej następuje proces powtórnego wyjaśniania (lub nadania nowego sensu) podjęciu *rekonstrukcja*. To nadanie nowego sensu jest niezbędne w celu wyjaśnienia stosunku koncepcji do aktualnej praktyki naukowej. Analizę rekonstrukcyjną można przeprowadzić z jednej strony w sposób opisowy lub normatywny, a z drugiej — rozpatrywać praktykę naukową synchronicznie lub diachronicznie. Dlatego są możliwe cztery najbardziej ogólne typy koncepcji metodologicznej:

- a) diachroniczno-opisowe;
- b) diachroniczno-normatywne;

⁷ K. Popper: *Logika odkrycia naukowego*. Warszawa 1977, s. 223.

- c) synchroniczno-opisowe;
- d) synchroniczno-normatywne.

Nie wyczerpuje to jednak kwestii wyjaśniania i nadawania nowego sensu pojęciu *rekonstrukcja* w kształtowaniu i funkcjonowaniu koncepcji metodologicznej. Procesy wyjaśniania i nadawania nowego sensu mają jeszcze jedną ważną rolę. Są one tymi „ogniwami” funkcjonowania koncepcji metodologicznej, przy pomocy których są odbierane „sygnały korygujące”, płynące od praktyki naukowej. Sygnały te zwykle zmieniają kontekst wyjaśniania pojęcia *rekonstrukcja*, przy czym możliwe jest włączenie nowych środków analizy (lub odrzucenie takowych), rozszerzenie lub zwężenie obszaru badawczego koncepcji lub zmiana w jej normatywnym, względnie opisowym charakterze. Nietrudno przytoczyć szereg przykładów każdej z tych możliwości.

Specyficzne miejsce, które zajmuje pojęcie *rekonstrukcja* w funkcjonowaniu koncepcji metodologicznej warunkuje możliwość korelacji między środkami analizy i ukierunkowania tematycznego. Ta właśnie korelacja pozwala na stworzenie jednolitej typologii koncepcji metodologicznych. (Nie wchodzi w to metodologia dialektyczno-materialistyczna, z powodu zdecydowanie innego sposobu wyjaśniania pojęcia *rekonstrukcja*, o czym będzie mowa dalej.) Typologia ta odzwierciedla wielość rodzajów rekonstrukcji poznania naukowego w metodologii. Jednocześnie daje ona podstawy postawienia i rozpatrzenia problemu istnienia wspólnych cech przy wyjaśnianiu pojęcia *rekonstrukcja* w koncepcji metodologicznej. Ścisła (w większości przypadków jednoznaczna) zależność między zakresem potwierdzalności koncepcji a środkami analizy jest skutkiem braku możliwości dialektycznego połączenia w ramach jednolitego, naukowego obrazu typów racjonalności występujących we wszystkich kontekstach badania nauki. Jest to cecha wszystkich niemarksistowskich koncepcji metodologicznych.

Wynikają z tego dwa ważne wnioski. Pierwszy polega na umożliwieniu pełnej przewagi jednych środków analizy rekonstrukcyjnej nad innymi. Jeżeli w pozytywizmie logicznym język rachunku predykatów pierwszego rzędu traktowany jest jako uniwersalny środek metodologiczny, natomiast lekceważone są wszelkie metody historyczne, to w koncepcji Hansona, Feyerabenda, Kuhna i przede wszystkim Toulmina, wykorzystanie historycznego podejścia jest związane z radykalną rezygnacją z logicznych środków analizy rekonstrukcyjnej. Drugi skutek przejawia się w przeciwstawieniu poszczególnych kontekstów (lub obszarów tematycznych) metodologicznego badania nauki. Charakte-

⁸ B. Burian: *More than a Marriage of Convenience: On the Inextricability of History and Philosophy of Science*. „Philosophy of Science” n. 44, 1978, nr 1.

rystycznym przykładem jest skonstruowana przez P o p p e r a opozycja między *logiką a psychologią odkrycia*, Reichenbacha — między *kontekstem odkrycia a kontekstem uzasadnienia*, rozgraniczenie Lakatosa między *wewnętrzną i zewnętrzną historią nauki*, podział, który przeprowadza R. Burian między wartościującą epistemologią, wartościującą metodologią a normatywną metodologią i normatywną epistemologią itp. Brak możliwości łączenia dialektycznych środków analizy i kontekstów badawczych wyraża się w wyjaśnianiu pojęcia *rekonstrukcja*. Ściślej, istnieją w metodologii nauki trzy opozycje metafizyczne, które nie pozwalają na skonstruowanie kompleksowego modelu rekonstrukcyjnego. Są to opozycje:

- a) rekonstrukcja eksternalizacyjna — rekonstrukcja internalizacyjna;
- b) rekonstrukcja racjonalna — rekonstrukcja irracjonalna;
- c) rekonstrukcja normatywna — rekonstrukcja deskrypcyjna.

Podejmowano poważne próby przewyciężenia tych trzech opozycji. Na przykład, odnośnie pierwszej można wskazać na prace T o u l m i n a⁹ i E l k a m a n a¹⁰, drugiej zaś — na metodologię epistemologicznego anarchizmu, trzeciej — na badania S t e g m ü l l e r a¹¹ i O e s e r a¹². Bez względu na to jak poważne są te próby, skazane są one na porażkę, ponieważ opozycje między eksternalizmem a internalizacją, między racjonalnością i irracjonalnością, między normatywnością a deskrypcyjnością zostały zaprezentowane w ramach ogólnego obrazu naukowego typu racjonalności i w rezultacie przy wyjaśnianiu pojęcia *rekonstrukcja* należy poszukiwać sposobów ich przewyciężenia (ściślej — ich godzenia). Sztuczny i metafizyczny charakter tego stanowiska jest ewidentny i nic wymaga komentarzy. Jego krytyczne odrzucenie stanowi punkt wyjściowy do wyjaśnienia pojęcia *rekonstrukcja* przy pomocy marksistowskiego rozumienia sprzeczności dialektycznej. Rezultatem tego wyjaśnienia jest budowa pojęcia *dialektyczna rekonstrukcja poznania naukowego*, do analizy której chciałbym obecnie przystąpić.

Zgodnie z czwartą z wymienionych na początku zasad markistowskiego pojmowania tej kwestii rekonstrukcyjną analizę nauki można przeprowadzić w skali makro- i mikrohistorycznej. W pierwszym przypadku dynamika działalności naukowej może być interpretowana przy pomocy różnych modeli — doboru naturalnego, „kariokinezy”, rozwoju

⁹ S. Toulmin: *Human Understanding*. Oxford 1972, s. 300 — 307.

¹⁰ Y. Elkman: *Beyond the Controversy between „Internalists” and „Externalists”*. W: P. Mathias (ed.): *Science and Society 1600—1900*. Cambridge 1972.

¹¹ W. Stegmüller: *A Combined Approach to the Dynamics of Theories*. W: G. Radnitzky, J. Andersson (eds.): *The Structure and Development of Science*. Boston 1979.

¹² E. Oeser: *Wissenschaft und Information*. Band. 1. München.

drogą rewolucji radykalnej i in. Jednakże te modele obowiązują tylko w określonych epokach i sytuacjach historyczno-naukowych. Rekonstrukcję nauki w aspekcie makrohistorycznym określają trzy podstawowe zasady dialektyki. Ponieważ płaszczyzna ta jest konstytutywna, prawa dialektyki określają również miejsce każdego konkretnego modelu analizy mikrohistorycznej. Dwuaspektowość metodologicznego badania nauki — to pierwsza cecha charakterystyczna pojęcia *dialektyczna rekonstrukcja poznania naukowego*.

Zgodnie z trzecią z wymienionych tez marksistowskiego pojmowania sprawy — jedność kontekstów badania nauki jest względna. Oznacza to, że w ogólnym obrazie naukowego typu racjonalności poznania naukowego formułowanego w metodologii marksistowskiej stosunek między tymi kontekstami nie jest traktowany jako inwariantny. Zatem pojęcie *rekonstrukcja* powinno wystąpić w charakterze konfiguracji różnych kontekstów — logiczno-gnoseologicznego, socjologicznego, kulturalno-historycznego, społeczno-psychologicznego, komunikacyjno-informatycznego, społeczno-ekonomicznego i nauko-metrycznego. W takim układzie opozycje „eksternalizm-internalizm” i „racjonalność-irracjonalność” nie będą kontradiktoryczne, lecz zostaną dialektycznie zniesione. Aby rozwiązać to zadanie niezbędna jest taka jednostka analizy rekonstrukcyjnej, którą można interpretować we wszystkich wspomnianych kontekstach. Taką jednostką jest pojęcie *dominanta naukowa*¹³. Synteza poszczególnych kontekstów badawczych i względność ich jedności (tzn. możliwość rekonstrukcji ich stosunku wzajemnego) stanowi drugą cechę charakterystyczną pojęcia *rekonstrukcja dialektyczna*.

W metodologii zachodniej rekonstrukcję rozwoju naukowego przeprowadza się według trzech podstawowych schematów (z mnóstwem wariantów każdego z nich): kumulatywizm, antykumulatywizm, ewolucjonizm. Istnieje swoista „logika” powstania i rozwoju tych schematów. Początkowo powstaje i umacnia się w indukcyjnych, konwencjonalistycznych i falsyfikacyjnych koncepcjach schemat kumulatywistyczny.

Na początku lat sześćdziesiątych równoległe ze sformułowaniem tezy o niewspółmierności (H a n s o n, K u h n, Feyerabend) pojawił się schemat antykumulatywistyczny. (Oczywiście, schemat ten był wykorzystywany i wcześniej — na przykład Ernst Cassirer, francuski neoracjonalizm, szczególnie Albert A o y r é). Schemat ewolucjonistyczny pojawia się jako antyteza antykumulatywistycznego pod koniec lat sześćdziesiątych w pracach T o u l m i n a, Karola P o p p e r a, L. C a m p b e l l a, Roberta Richards a, Blechowicza, w pewnym stop-

¹³ D. Ginew, A. Polikarov: *Dominants in the Development of Physical Knowledge*. „Tchekchoslovak Journal of Physics” vol. B. 36, 1986.

niu H o l t o n a. (Również i tutaj można wymienić poprzedników — na przykład Herbert Spencer.). Chciałbym zatrzymać się na „logice” powstania i rozwoju tych schematów, ponieważ wyraża ona symptomatyczną sytuację rozumienia pojęcia *rekonstrukcja* na zasadach niedialektycznych. To metafizyczne przeciwstawienie jednego skrajnego poglądu (w tym przypadku kumulatorywizm) innemu, równorzędnemu (antykumulatorywizm) i wreszcie, nieudana próba znalezienia kompromisowego „pośredniego wyjścia” (ewolucjonizm) ¹⁴.

Zgodnie z drugą z wymienionych tez marksistowskiego rozumienia sprzeczności dialektycznej, jak i szeregiem innych zasad marksistowskiej epistemologii, żaden z trzech schematów nie jest adekwatną rekonstrukcją rozwoju naukowego. Nie trzeba tutaj udowadniać tej nieadekwatności, która tak przekonująco była przedstawiona w szeregu marksistowskich badań filozoficznych, metodologicznych, historyczno-naukowych. Należy jednak podkreślić, że do sformułowania pojęcia *dialektyczna rekonstrukcja rozwoju naukowego* jest niezbędne określenie typologii zmian idei, teorii, programów badawczych, stylów myślenia naukowego, ontologicznego, obrazu świata w rozwoju historycznym nauki. Tylko w ramach takiej typologii, której konstrukcja jest kwestią przyszłości, można określić status zasady koherencji (w różnych dyscyplinach naukowych), tezy niewspółmierności, klasyfikować (według stopnia siły i innych parametrów) rewolucje naukowe, a także rozwiązać szereg innych aktualnych zadań metodologicznych. Podstawy tej typologii można znaleźć tylko w obrazie kulturologicznym typu racjonalności naukowej, lecz jest to już temat, który wymaga specjalnych badań.

Budowa pojęcia *dialektyczna rekonstrukcja* prowadzi do nowego traktowania pojęcia *specyfika poznania metodologicznego*. Dotyczy to

¹⁴ Poszukiwanie „pośredniej drogi” jest szczególnie charakterystyczne dla koncepcji S. To u l m i n a. Ale jego „intelektualna ekologia ewolucyjna” nie potrafiła przezwyciężyć skrajności kumulatorywizmu Poppera, ani relatywizmu K u h n a. W istocie, koncepcja ta, w której odrzuca się prawdę jako podstawowy cel poznania naukowego stanowi tylko sprecyzowany (w porównaniu z koncepcją K u h n a) wariant relatywizmu.

Rzeczywiście, w zachodniej metodologii nauki istnieją również koncepcje, których nie można umieścić w rubryce „kumulatorywizm”, „antykumulatorywizm” i „ewolucjonizm”. Ale z reguły koncepcje te w mniejszym lub większym stopniu zbliżają się do dialektyczno-materialistycznej interpretacji rozwoju (na przykład poglądy J. Bernala). Jedyne wyjątek pod tym względem stanowi epistemologia genetyczna. Ale chociaż nikt nie może odmówić epistemologii genetycznej ciekawych wyników eksperymentalnych i teoretycznych, dość problematyczny jest podstawowy postulat, zgodnie z którym fundamentalne przemiany w rozwoju naukowym są określane psycho-genetycznie. (Por. J. Piaget: *Psychologu and Epistemology*. London, 1977, s. 7).

przede wszystkim najbardziej we współczesnej metodologii aktualnej dychotomii „opisowość — normatywność”. Jeżeli dla zwolenników deskrypcyjności celem poznania metodologicznego jest rekonstrukcja „autentycznych światów myślenia” w nauce, to cel, który był różnie formułowany w anarchizmie epistemologicznym, archeologii wiedzy Foucault, paradygmatycznym modelu K u h n a, analizie tematycznej H o l t o n a i w współczesnej hermeneutyce, to normatywiści widzą w metodologii środek do przebudowy realnej praktyki naukowej według apriorycznie danych idealnych wzorców i standardów. Ale wspólne dla jednych i drugich jest to, że budują swoje koncepcje na podstawie ukształtowanego w nauce status quo.

Dążenie deskrypcjonistów — to osiągnięcie „ukrytych struktur” (tematów, paradygmatów, epistemów itd.) ukształtowanego stanu w nauce; dążenie normatywistów — to optymalizacja tego stanu (doprowadzenie do formy idealnej) bez zmiany jego jakości. W obu przypadkach poznanie metodologiczne nie jest traktowane jako środek przemian istniejących standardów racjonalności naukowej. Jednakże, jeśli te standardy przeczą postępowej praktyce społecznej, wtedy ani koncepcje deskrytywistyczne ani też normatywistyczne nie są w stanie rozwiązać konfliktu. Aby nauka była adekwatna wobec praktyki społecznej niezbędna jest zmiana nie tylko w treści idei naukowych, ale i racjonalnych standardów działalności naukowej. Te właśnie zmiany są realizowalne przy pomocy tworzenia projektów metodologicznych, co moim zdaniem, stanowi podstawową funkcję metodologii nauki¹⁵.

Samo projektowanie nie jest ściśle deskrypcyjne, ani ściśle dyrektywne, a raczej ma skomplikowany charakter opisowo-normatywny.

Projektowanie metodologiczne jest możliwe tylko w wyniku dialektycznej rekonstrukcji poznania naukowego. W ten sposób wyjaśnienie pojęcia *rekonstrukcja* w świetle marksistowskiej sprzeczności dialektycznej prowadzi do bezpośredniego łączenia poznania metodologicznego z praktyką.

Tłumaczył:
Miroslaw Skwieciński

¹⁵ Odnośnie tego rozumienia metodologii nauki por: D. Ginew: *Como es posible una metodologia marxista de la ciencia? (Esbozo de una concepción)*. Barcelona (w druku); D. Ginew: *Von einer technologischen zu einer projektiven Wissenschaftsmethodologie*. W: Ch. Tögel (Hrsg.): *Struktur und Dynamik wissenschaftlicher Theorien*. Frankfurt am Main — Bern — New York 1986.